

Spectrum maakt deel uit van Uitgeverij Unieboek | Het Spectrum bv,
Amstelplein 34
1096 BC Amsterdam

© 2025 Astrid Schutte

© 2025 Uitgeverij Unieboek | Het Spectrum bv, Amsterdam

Eerste druk 2025

Omslagontwerp: Bij Barbara
Auteursfoto: Anne van Gelder
Opmaak: Elgraphic

Deze publicatie is tot stand gekomen met steun van het Fond voor Bijzondere Journalistieke Projecten (www.fondsbjp.nl), Ridderschap van Overijssel, Prins Bernhard Cultuur Fonds, de Stichting Fonds A.H. Martens van Sevenhoven en het Sormani Fonds. De auteur ontving voor het schrijven van dit boek tevens een projectsubsidie van het Nederlands Letterenfonds

Alle rechten voorbehouden. Niets uit deze uitgave mag worden verveelvoudigd, opgeslagen in een geautomatiseerd bestand, of openbaar gemaakt in enige vorm of op enige wijze, hetzij elektronisch, mechanisch of enige andere manier, zonder voorafgaande schriftelijke toestemming van de uitgever. Tekst- en datamining van (delen van) deze uitgave is uitdrukkelijk niet toegestaan.

All rights are reserved, including those for text and data mining, AI training and similar technologies.

ISBN 978 90 00 38748 9
ISBN (e-book) 978 90 00 38749 6
NUR 680

www.spectrumboeken.nl
www.astridschutte.com

Inhoudsopgave

Inleiding	11
2 januari 1960, Noisy-le-Grand	17

DEEL I JEUGD EN JONGE JAREN

1 Jeugd aan zee	21
2 Uitvliegen	31

DEEL II MOBILISATIE EN OORLOG

3 Een jongemeisjesjaar	41
4 In het verzet	47
5 Een verscheurd gezin	55

DEEL III EEN HUWELIJK OF EEN CARRIÈRE

6 Een nieuw leven in een 'woest continent'	66
7 Buitenlandse Zaken en een buitenlandse liefde	74
8 Een vrouwelijk element in de buitenlandse diplomatie	84

DEEL IV DIPLOMATIE EN EEN ZONDIGE LIEFDE

9 Een natuurlijke diplomate	93
10 Gescheiden door een oceaan	106

DEEL V: PARIJS – STAD VAN LIEFDE, STAD VAN ARMOEDE

11 Een verlangen ingelost	119
12 Keerpunt	127
13 Een bij elkaar gefantaseerd onderzoeksbureau	139
14 Een wilde Franciscanesse	159

DEEL VI: AMBASSADRICE VAN DE ARMEN

15 Het internationale avontuur	173
16 Een priester en zijn vertrouweling	195

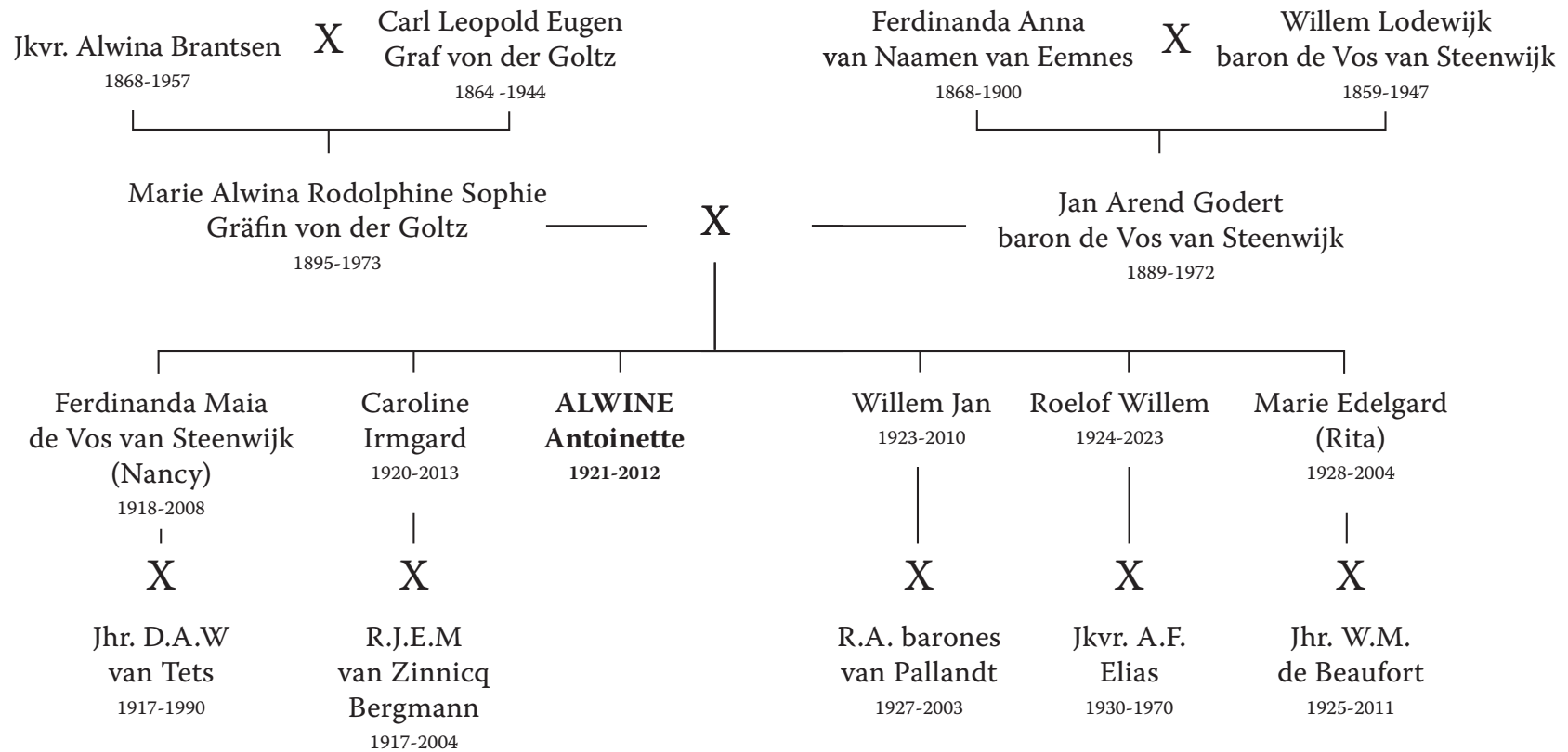
DEEL VII: EEN NIEUW BEGIN

17 <i>The Wresinski Papers</i>	209
18 Cultuur voor de armsten	225
Nabeschouwing	245
Alwines leven in jaartallen	251
Geïnterviewden	255
Illustratielijst en bronnen	257
Dankwoord	261
Bronnen	265
Noten	279

*Gott spricht zu jedem nur, eh er ihn macht, dann geht er schweigend mit ihm aus der Nacht.
Aber die Worte, eh jeder beginnt, diese wolkigen Worte, sind: Geh bis an deiner Sehnsucht Rand. [...] Lass dir Alles geschehn: Schönheit und Schrecken. Man muss nur gehn: Kein Gefühl ist das fernste.*

Uit: Rainer Maria Rilke,
'Gott spricht zu jedem nur, eh er ihn macht'

Stamboom

Inleiding

Alwine de Vos van Steenwijk (1921-2012) was een barones, geboren en opgegroeid in een adellijk gezin in een Noordwijkse villa, die haar comfortabele leven opgaf om zich volledig in te zetten voor de allerarmsten. Bij het grote publiek is zij onbekend. Zelf kwam ik haar voor het eerst tegen toen ik bladerde in het boek *1001 vrouwen in de 20ste eeuw* van historica Els Kloek.¹ Daarin verzamelde Kloek levensbeschrijvingen van vrouwen die op maatschappelijk of cultureel vlak belangrijk zijn geweest maar vergeten dreigen te raken, enkel omdat ze vrouw zijn. Ik werd nieuwsgierig naar deze vrouw en hoe zij kwam tot haar radicale stap.

Alwine was de kleindochter van Eerste Kamervoorzitter Willem Lodewijk de Vos van Steenwijk en van een vleugeladjutant van de Duitse keizer Wilhelm II: Carl Leopold von der Goltz. Ze trotseerde de adellijke en protestantse familietradities door zich in de jaren vijftig te bekeren tot het katholicisme en zich in de jaren zestig aan de zijde van priester Joseph Wresinski in te gaan zetten voor de allerarmsten. Om dat te kunnen doen, brak ze een carrière in de traditionele diplomatie af, waar ze juist als een van de eerste vrouwen in was doorgedrongen. Mede dankzij haar diplomatieke talenten kreeg Wresinski met zijn aanvankelijk piepkleine en onbekende hulporganisatie Aide à Toute Détresse (ATD) Vierde Wereld voet aan de grond bij internationale organisaties als de Verenigde Na-

ties. Daardoor kon de beweging aan de wieg staan van de internationale erkenning van armoede als een schending van de mensenrechten.

Het adellijke nest waarin Alwine was geboren gaf bescherming, maar betekende ook dat ze was opgegroeid in een zeker maatschappelijk isolement. Als kind kreeg ze thuisonderwijs om niet in aanraking te komen met kinderen uit de lagere klassen. Als gymnasiaste die op haar zestiende al haar diploma haalde, zag ze in de jaren dertig in Leiden voor het eerst een rij werklozen die wachtten op hun steunuitkering. Het was een beeld dat zich op haar netvlies brandde, zonder dat ze wist wat het precies betekende. Maar wat haar wel direct duidelijk werd: over deze wereld werd in haar milieu niet gesproken. Later, als Rode Kruis-helptster in de oorlog, kreeg ze in Den Haag voor het eerst te maken met gezinnen die de eindjes aan elkaar moesten knopen. Maar pas in de jaren zestig werd duidelijk wat haar levensweg moest zijn, toen Wresinski in de *bidonville* van Noisy-le-Grand bij Parijs haar liet kennismaken met de schokkende wereld van de allerarmsten. Hij bracht een revolutie in haar hart teweeg. Die leidde tot haar keus te gaan vechten tegen armoede die mensen isoleert van de rest van de maatschappij.

‘Goede werken’ doen was voor adellijke vrouwen eeuwenlang gewoon. Armen en zieken bezoeken en geld of kleding inzamelen voor minder bedeelden werden gezien als nuttige vormen van tijdbesteding voor een klasse die verder weinig omhanden had.² Maar hun liefdadigheid had niet de bedoeling de maatschappelijke orde aan de kaak te stellen.

Alwine verafschuwde het echter als ze in het hokje werd gestopt van dat soort weldoeners. Zij wilde zich juist wel inzetten voor structurele veranderingen in de maatschappij. Niet aan adellijke liefdadigheid doen, maar een wereldorde creëren waarin ‘eer, gerechtigheid, liefde en waarheid de fundamenten zijn waarop elke mens, en dus ook hij [de arme], de volheid van zijn rechten zal ont-

vangen: het vermogen om te denken, te begrijpen, lief te hebben, te handelen en te bidden.³

ATD predikte nooit de revolutie, maar ze was en is wel een revolutionaire organisatie in de zin dat zij de armsten zelf aan het stuur wil van de hulp die ze nodig hebben. Om de samenleving zo ver te krijgen dat ze die hulp beschikbaar maakte, was volgens Alwine een revolutie nodig van de harten van alle mensen. Want overal ter wereld, niet alleen in Frankrijk maar ook in andere westerse landen en daarbuiten, bleken mensen te wonen die van generatie op generatie en buiten hun schuld zeer arm bleven en bij overheden onbekend waren. Ook in Nederland. Een halve eeuw lang zette zij haar diplomatieke talenten en vaardigheden in om aandacht te vragen voor deze geïsoleerd levende armen.

Gemakkelijk was haar nieuwe leven echter niet. Haar keus voor ATD betekende een pijnlijk verlies van rechten en prestige, en een kennismaking met een wereld waarin niets zeker is. Van familie en vrienden kreeg ze vaak niet de steun waarop ze had gehoopt.

Uiteindelijk werd ze een van de pioniers in de wereld van de armoedebestrijding. Ze richtte het eerste onderzoeksbureau naar armoede van een particuliere organisatie op, verzamelde internationaal gerenommeerde onderzoekers om zich heen, organiseerde congressen, wierf fondsen voor onderzoek in door ATD opgezette kleuterklassen, analyseerde het specifieke karakter van generatiele lange armoede en gaf adviezen over aangepast beleid. Ze nam daarbij veel initiatieven, want Wresinski gaf vaak alleen een globale richting aan van wat hij wilde.

Samen met Wresinski en de vrijwilligers die zij vaak opleidde, maakte zij instellingen als de Verenigde Naties, UNICEF, de Unesco, de Europese Commissie, de Raad van Europa en de Internationale Arbeidsorganisatie duidelijk dat er een groep armen was die vaak vergeten werd door hun beleid. Ze was Wresinski’s rechterhand en vaak zijn woordvoerder. Maar ook zijn vertrouweling en inspirator, en ze speelde een doorslaggevende rol in de tak die vanaf 1974 de Internationale Beweging van ATD vormde. Ook leerde ze Wresin-

ski ook politiek te denken.⁴ Al bleef hij altijd haar leermeester en de grote roerganger van de beweging.

Toen ze al bijna tachtig was, besloot Alwine haar laatste energie in te zetten met de oprichting van een Nederlandse theatergroep door en over mensen die leven in armoede.

Op 24 januari in 2012 overleed Alwine 'onder eigen balken', zoals ze het gewenst had, in het huis dat voor haar gebouwd was op het landgoed van haar voorvaderen, landgoed De Gelder in Wijhe.

Als strijder tegen extreme armoede naast père Joseph heeft ze veel geschreven en op vele (internationale) podia gestaan. Maar als mens bleef ze graag op de achtergrond, om Wresinski in het volle licht te zetten. Dat lijkt de sekstereotype keus van een vrouw die zich onzichtbaar maakt, zodat de man kan stralen. Maar in Alwines geval was het een bewuste, in de diplomatie geleerde tactiek om anderen ruim baan te geven. Zo probeerde ze Wresinski de waardering te geven die hij in haar ogen verdiende. Juist omdat hij uit een arm nest kwam, zou zijn succes makkelijk kunnen worden gekaapt door iemand uit de hogere klasse, vreesde ze. 'Je hebt geen idee waartoe ons milieu in staat is,' waarschuwde ze ATD-collega's over dat gevaar. Maar omdat de maatschappelijke bijdrage van vrouwen vaak ook ondergesneeuwd raakt, vond ik het belangrijk haar hier centraal te zetten.

Een ngo als ATD wordt gevormd door de jarenlange samenwerking van mensen die met kleinere en grotere handelingen dag in, dag uit streven naar een groot doel. Wat is dan de rol van één individu daarbinnen? In dit boek probeer ik, waar relevant, ook te verwijzen naar de bijdragen van de vele anderen die ATD mede hebben gemaakt tot wat het is. Maar de aard van een biografie vereist dat het licht primair op Alwine gericht blijft.

Bij het reconstrueren van de meer persoonlijke aspecten van haar leven – haar jeugd, de relaties met haar familie en haar liefdes – kreeg ik onder meer hulp van haar neven en nichten die een privé-interview, filmopnames van haar jeugd en brieven van Alwine en

haar zus aan hun ouders met mij deelden. In Alwines nalatenschap bevinden zich onder meer brieven van geliefden en van mannen die haar geliefde hadden willen zijn, die een inkijkje bieden in de temperamentvolle kant van haar persoon. Hun namen heb ik om privacyredenen deels weggelaten of veranderd wanneer ik hun nazaten niet heb kunnen traceren. Haar Franse minnaar 'Philippe' heeft aan het einde van hun relatie haar brieven teruggestuurd. Deze zijn niet aangetroffen in haar nalatenschap.⁵

2 januari 1960, Noisy-le-Grand

Vanaf de ambassade rijdt Alwine barones de Vos van Steenwijk Parijs uit, naar het dertig kilometer verderop gelegen Noisy-le-Grand. Een modderpad aan de rand van het stadje leidt naar de sloppenwijk. Tussen de rijen met hutten van golfplaten, de waterplassen zorgvuldig ontwijkend, gaat ze op zoek naar de priester. Armoedig geklede kinderen staren haar nieuwsgierig aan. Père Joseph? Een bewoner wijst in de richting van een in steen opgetrokken gebouw, dat er nieuw uitziet.

Aarzelend stapt ze er binnen. Het is een ontmoetingszaal voor de vrouwelijke bewoners, hoort ze later.¹ Het eerste wat ze ziet als ze omhoogkijkt, zijn twee enorme zwarte schoenen, op een ladder. Daarboven een man in een versleten zwart priesterkleed.² Père Joseph is bezig de ruimte te schilderen.

Ze stelt zich voor: diplomate. En vertelt dat ze in *Elle* gelezen heeft over de sloppenwijk. Dat ze die met eigen ogen wilde zien.

Hij daalt de ladder af. 'Nu je er eenmaal bent, kunnen we het best soep gaan eten.'

Ze volgt hem naar een houten barak. Binnen is het niet veel warmer dan buiten.³ De inrichting is sober: een bed, een tafel, een paar stoelen. Boeken die her en der verspreid liggen.⁴ Alles oogt tweede-, derde- of vierdehands. Behalve de vrolijke gordijntjes die niet lang geleden genaaid lijken te zijn.⁵

Met zo'n 252 gezinnen woont hij in het barakkenkamp, vertelt